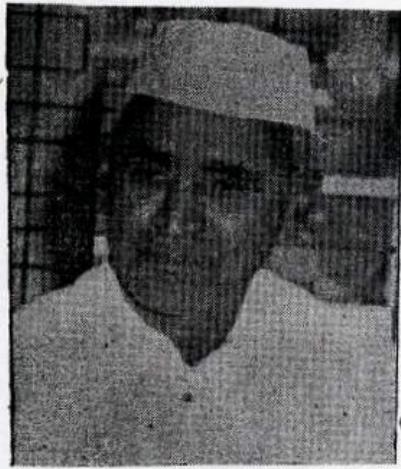

બનાસડેરી ના સ્થાપક

બનાસકાકા ગલભાલાઈ

ખલા ઉપર દુષ્ટની ઝુલાવતા એ છોકરાએ જ્યારે કાણોદર શાળામાં પ્રવેશ કર્યો લારે કોઈએ એના તરફ દિશિ ઉડાવીને જેવાની પરવા પણ ના કરી... પરંતુ એ છોકરાએ એની કુતૂહલભરી દિશિથી આખા વર્ગ-ખંડને નીરજયેા. એક તરફ એ જણું છોકરા એડા હતા. બીજુ તરફ લગભગ આખો વર્ગ હતો. ધીમેથી એ છોકરો હું એઠેલા એત્રણું છોકરાના ટોળામાં જઈને જેસી ગયો. એક છોકરાની નજર તે તરફ પડી. તે હસી પડ્યો. ધીમે ધીમે હાસ્યનાં પડધાઈ જાહ્તાં મોણાંએ સમય વર્ગનું ધ્યાન હોયું ને બધા અખડાટ હસી પડ્યા. એ છોકરાની સાથે આવેલો ભીજે છોકરો આ હાંસીથી અકળાઈ જાડ્યો. અને તેણે કહ્યું—

“અહ્યા ગલભા, તાં ચાં એહા સે, જેણો જઈને...”

“ઈ એ તૂરી જેવો જ સે ને...” એક ખૂણુમાંથી એક ભીજે છોકરો એલી જાડ્યો. અને ક્રી આખા વર્ગમાં ખડખડાટ હાસ્યનું મોજું ક્રી વળ્યું... જરો પણ શરમિંદ્રા બન્યા વગર એ હાસ્યમાં હાસ્ય પુરાવતા ગલભાએ કહ્યું—

“તી” આમડાના મેળામાં આંઈ એહિબું કે તાં... ઈમાં આરદો હાખડો શું...! ને મારા નળાહરમાં તો લગવાને તૂરીનાં જોખાં જ ગોઠવ્યાં સે ને...”

૧. બેદ નહિ, પ્રેમ

આર વર્ષના એ અખુદ ગલભાની કોઢાસૂજ જેઇને આખો વર્ગ ડ્વાઈ ગયો. લારે હસતા હતાં પેલાં તરછોડાયેલાં હરિજન બાળકો...આજ તેમને એક સવર્ણ સાથી મળી ગયો. હતો. હોઠસો વિદ્યાર્થીઓમાં વિશિષ્ટ ભાત ઉપસાવતા ગલભાના વ્યક્તિત્વને નિહાળતાં વેણીચંદ સાહેબે ગલભાના વિશાળ કપાળમાં જેયું... મેલા ક્ષાળિયાની નીચે જગારા મારતા કપાળમાં લાવિના કંઈક વિશિષ્ટ લેખ લખાયેલા હોય તેમ લાગતું હતું...! પણ વર્તમાનમાં તો નસ્તાખની એ રેખાએ બધી ગૂંઘવાઈ ગઈ હતી. ક્ષાળિયાના વળની જેમ હુંએ ગલભાની ચોતરફ ઝાંસ લીધી હતી.

૨. પિતાની વિદ્યા

ગલભાના પિતા નાનજુલાઈ ખેતીની આવક ધરાવતા આધિ પીધે સુખી નળાસર ગામના મધ્યમ વર્ગના જેડૂત હતા. સાદા, સીધા અને એ જોળા જેડૂતને હુંખ કે સુખનો જોણ ગમ ન હતો...પરંતુ...મારી ઉમર સુધી કિંહગીના અંધારામાં અટવાયેલાં એ દંપતીને હંજુ સુધી ટેકણુલાકડી પ્રાપ્ત થઈ ન હતી. અનેક

આધાર્યો અને માનતાઓ બાદ... નાનજુલાઈને ત્યાં મોટી ઉમરે પગલીનો પાડનાર જનર્યો...કુદરતેથે
કેવી વિચિત્ર...!

એ વર્ષનો એ નાનકડો બાળ નખાપો બની ગયો.

નાનજુલાઈ અનંતની યાત્રાએ ઊપડી ગયા ત્યારે એ ઘરમાં માતાજીનાં દૂસરાં સિવાય બધું જ શુન્ય
હતું—નિઃશાખ હતું...! ગલબાનાં માતાજી હેમાબેન વૈધવ્યના એ ઘાને ન સહી શક્યાં અને માત્ર છ મહિના
પછી જ નાનજુલાઈની પાછળ માતાજીએ પણ સ્વર્ગ તરફ પ્રયાણ કર્યું...મા અને બાપની છત્રછાયા શુમાવીને
એકાકી—નિરાધાર બનેલા ગલબાને ઉછેરવાની જવાબદારી નાનજુલાઈના નાના લાઈ દલુભાઈ ઉપર આવી
પડી. લાલા અને હેતાળ કાકા તથા મેનાંકાકીએ ગલબાને જીવની જેમ જણવીને દસ વર્ષનો કર્યો...મોટા
કાકા ધનરાજભાઈ નળાસર ગામના પટેલ હતા એટલે તેઓ લગભગ પટલાઈમાં જ વ્યસ્ત રહેતા...પરંતુ તેમ
છતાંચ મા-આપ વગરના લત્તીઓનો તેઓ અંતરથી ચાહુતા. કાકીની હેતાળવી હુંક્રમાં મોટો થતો ગલબાનાં
કાકાના ઢોર લઈને ચારવા સીમમાં ચાલ્યો જતો. પરંતુ એ છોકરાનું મન ન સીમમાં લાગતું ન ઢોરમાં. એનું
અંતર અકળાઈ ઊઠું. તેને ભણું હતું...નિદર્શની અગ્રભૂત એવા સરવાળા ઉકેલવા હતા. પરંતુ નળાસરમાં
તો નિશાળ કયાં હતી...?

૩. મારે ભણું સે—

ઢોરને સીમમાં છોડી હઈને ક્ષિતિજની કોર પર લટકતા સૂરજને જેતા આ એકાકી અને ઊદાસ છોકરા-
ને જેઠને ઢોર ચારવા આવેલા ગલબાલારથી બાવા એને પૂછી લેતા—“અદ્યા, સું વિસારે સે ?” ને ત્યારે મણુનો
નિસારો ગલબાના મુખથી સરી પડતો. તે કહેતો—

“શું, આપણો જનમારો આમ જ જસે ? મારે તો એ સોપડી ભણું સે.”

“ઓહો એમાં તો સું ? કે હું તને ભણું...” ગલબાલારથીએ કહ્યું.

“હાચે જ...તને ભણુંતર આવડે સે. ?”

“હા.” ગલબાલારથીએ કહ્યું.

આખા નળાસરમાં માત્ર એક જ છોકરો ભણુંદો હતો અને તે ગલબાલારથી. તે પોતાના મામાને ત્યાં
રહીને ભણું આવેલો. તેણે ગલબાને ભણુંવવાનું શરૂ કર્યું...ગલબો અને ગલબાલારથી ઢોર ચારવા હવે
એક જ સીમમાં જય અને ત્યાં ઢોરને ધૂટાં જ મૂકીને બન્ને જાડની નીચે એસી જય. ગલબાલારથી ગલબાને
એકડો ધૂંટાવે. જાણે કોઈ મહર્ષિના આશ્રમની પુનિત પ્રતિકૃતિ સળવ ના બની રહી હોય ! કુદરતને એણે
એસીને ગલબાએ પોતાના શિક્ષણનો પહેલો એકડો ધૂંટયો, પરંતુ શિક્ષણમાં વ્યસ્ત ગલબો ઢોર ચારવા તરફ
પૂરું લક્ષ આપી શકે નહીં. જેકે ધાર્ણીવાર ઝુદ દલુભાઈ જ ગલબાનું શરીર જેઠને ઊડા વિચારમાં દૂણી જતા.
આ દુર્ભણ અને સુંવાળું શરીર હળ કેવી રીતે હાંકી શકશે ? નાનજુલાઈ જીવતા હોત તો વાત જુદી હતી
પરંતુ પોતાના હાથે તો ગલબાની કાંધ પર હળનો ભાર કેમ જેંચાવાય ? ધનરાજભાઈ પણ કહેતા કે આ
પોતા છોકરો જેતીનું કામ નહીં કરી શકે...

ઢોર ચારવતાં ગલબાની પ્રવૃત્તિ વિષે દલુભાઈ જાણી ચૂક્યા હતા. આખરે તેમણે ગલબાને સ્કુલમાં
ભણુંવવાનું નક્કી કર્યું. જે ગલબો એત્યું ચોપડી ભણે તો સારું એમ વિચારી તેને નળાસરની બાજુમાં જ
મનદરની એક ગામઠી શાળામાં મૂકવામાં આવ્યો. ત્યાં એ ચોપડી સુધી અલ્યાસ ચાલતો હતો તે અલ્યાસ
પૂરો કર્યો પછી ગલબાને તેના પોંહાળ વાસણુંમાં મૂકવામાં આવ્યો. વાસણુથી ઢોર કિલોમિટર ફર કાણુંદરમાં
મોટી શાળા હતી અને ત્યાં સાત ધીરણ સુધી અલ્યાસ ચાલતો હતો. તેથી બાર વર્ષની ઊમરે કાકા અને
કાકીની છત્રછાયા છોડીને હવે પોંહાળમાં મૂળી માસીને ત્યાં રહેવા આવવાનું થયું.

४. वगर पगारनो वाणिंतरे

मूळी मासीने एकेय पुत्र न होता. विधवा बन्या पही एकाकी मूळी मासीने अविरत वहेता हेतनुं आधारबिंदु भणी गच्छ गलभामां. अनेक कोड लरेला भाणेजने शुक्ल लड्हने काणेहार प्राथमिक शाणामां वणववामां आव्यो... अने ए अमुख छेकराचे आलडछेटनी परवा कर्या विना ज उरिजन लाईच्याने पोताना भित्र बनावी हीधा. केटलाक तो गलभाने गांडो गणुता हता परंतु वासणानो एक अगमभुद्धि वाणिंयो ऐचरलाई गलभाना यमकता कपाणनी अंदर वांडीचूंकी गांडायेली रेखाच्यामां बेंडेली शक्यताने ओणाऱ्यी चूकयो होते. धीमे धीमे ऐचरलाईचे गलभाने पोतानो वगर पगारनो वाणिंतर बनावी हीधा. गलभा पण भाविना देखने ओणाऱ्यीने ऐती तरक्क लक्ष आपवाने अहवे औद्धिक कसरत तरक्क झुकयो. एक ज वर्षमां गलभाचे गणितना हिसाब आंगणीना वेढे गणुवा मांडया...

सवारमां उटीने ऐचरलाईनी हुकान उपर पहेंची जय. हस वाण्या सुधी त्यां काम करे अने पही जमीने काणेहार निशाणामां भणुवा जय. सांगे छुटीने घेर आवी जमीने इरीथी रात्रे ऐचरलाईने त्यां जय.

गलभा आडु काढे, वासणु मांजे, खाटला पाथरे अने शेठना धरनुं नानुं भेटुं कमेय करे. कोईने त्यां जमवा जय तो पोतानुं वासणु जाते ज मांजु ले.

५. वाणिंयाची उरिजन सुधी

अने वाणिंयामां एक तो उरिजनेमांय खरी, एकला वाणिंया ज तेना भित्र नहि, उरिजनेय तेना भित्र. आजाही पहेलाना ए जमानामां गांधी न्यारे अस्पृश्यता निवारणुनी लडत यावता हता, त्यारे गलभाचे ए जंडो जाणुये अन्नाऱ्ये पोताना कंधा उपर उपाडी लीधो ना होय! एना अंतरने डोडिये तो ग्रेमन दीवडा क्यारनाय प्रगटी चूकया हता. इतिहास एनी नोंध ले के न ले... परंतु काणेहारना मानवीनी छाती आकेय ए गौरवने याढ करतां गज गज कुली जिंडे छे. गांधील आद्धिकनी लडत लडीने आव्या. शुक्ल भारतनी व्यथाचे तेमना स्वमानने ढंगेअयुं. अने स्वमानना स्पर्श तेमनामां स्वदेशीनुं स्पृहन जगाइयुं. तेमणे नक्की कर्युं के स्वदेशी कापड तरक्क लोकोने वधु प्रवृत्त करवा. रेंटिया कांतीने जाते ज कापड वणुवुं, तेमणे रेंटिया अपनाव्या पही तेच्या रेंटिया पर अनेक प्रयोगे करता रह्या. ए समये तेमना ध्यानमां बनासकांडानुं काणेहार गाम आव्युं. काणेहार वणुकरोनुं गाम छे लगलग कधीर साहेबना युझ कऱ्युदीन साहेबना समयथी त्यां रेंटिया यावतो होतो. कऱ्युदीन साहेबना वंशवारसोचे रेंटिया अने शाण उपर अनेक प्रयोगे करीने दाथवणुकरने उत्तम बनाव्युं हतुं. गांधीलुचे तेमना भेटा पुत्र मणिलाल गांधीने शाण उपर वणुटकाम शीघ्रवा अने ए रेंटिया अने शाणनी विशिष्टता समजवा काणेहार भेटव्या. मणिलाल गांधी काणेहारमां करीभाई नामना वणुकरने त्यां आवेला. मणिलाईना भेटी पण सत्यार्थिनी वातो ज यावती हुती. काणेहारनी हवाना कणुमां ए विचारेनो पुनित स्पर्श तो होतो ज... कहाच एवा ज कोई तरंगे गलभाना कानने अथडाई उठाया होय? गमे ते होय, गांधीलुनी ए सामाजिक कांतिना वाहक अनवानो यश जाणुये अन्नाऱ्ये एक पेला उरिजनेनो भित्र आंजणु पेल पण लक्ष जतो होतो खरो, नहीं तो आजाही पही पण उरिजन बाजेकानी साथे उच्च वर्षना बाजेका गामडामां एक साथे असतां नहीं.

६. इतिहास-पुराण कथागान

आर वर्षनो ए छेकरो श्रावण मासमां महाभारत गाता तरभा जोरनी पासे जઈने असतो, एकाच चित्रे महाभारतनी रससक्त उत्था सांबणतो. महाभारतनी उत्थाचे अने आकर्षी तरभोवन जोर तरक्क. धीमे धीमे ए तरभोवन जोरना परिचयमां आव्यो. गलभानो अवाज खूब सुंदर होतो एटवे महाभारत ते सुंदर रीते गाई शकतो. क्यारेक क्यारेक तो तरभोवन जोर श्रावण महिनामां गलभा पासे महाभारत पण वंचावता. गलभाचे तरभोवन जोर पासे रहीने भागवत, वामायणु अने गीतानो पण अस्यास कर्यो होतो. तरभोवन

ગોર વચ્ચનસિદ્ધ પુરૂષ હતા. એક વખત અચ્યાનક તેમની તબિયત બગડી લ્યારે સનેહીઓએ તેમને ગઠ હવાખાને લઈ જવાની વાત કરી. તેમણે એ સાંલળીને કહી હીથું કે આજથી છ મહિના પણી અધાર સુધ ૧૪ ના રોજ અરાખર સંધ્યા સમયે તેમનું ભૂત્યુ થશે. હવાની હવે આ શરીરને કોઈ જરૂર નથી. તરબે ગોર બહુ ઓછું આલતા...અને આલતા તે પળતું. તેમની વાણી કચારેય નિષ્ઠળ નથી ગઈ. તેમણે ભાજેતું અગમ સાચું પડ્યું. તરબા ગોર ગલખાના શુરૂ હતા. ગલખાના જીવનનું પ્રેરક બિંદુ હતા તરબા ગોર.

તરબા ગોરની ધાર્મિકતા અને એચર શેડની ઔદ્દિક પ્રેરણામાં સમય વીતનો ગયો. એચર શેડ ગલખાની તીકણું ખુદ્દિને સમજુને વાસણ્ણામાં તેના ભાગમાં કરિયાણુંની એક હુકાન શરૂ કરી...ગલખાએ ત્રણ ચોપડી ભાણીને અલ્યાસ છોડી દીધો....

૭. નિષ્ઠળતાનો આરંભ

ગલખો હવે ગલખાભાઈ બન્યો. વાણેતર હવે વેપારી બન્યો. એડુ હવે વૈશ્ય બન્યો...હળ હંકનાર હાથે ત્રાજવાં તો પકડ્યાં પરંતુ એમના લોહીમાં વૈશ્યવૃત્તિ ન હતી. ગલખાભાઈ ગરીબોને મક્કત વસ્તુ આપી હેતા. ઉંધાર માગે તેને ના પાડતા નહીં અને લેણુંદારો પાસે કંડક ઉધરાણી કરતા નહીં. થોડા સમયમાં ગલખા-ભાઈએ એચર શેડના અર્ધા પૈસાનું પાણી કરી નાખ્યું. છેવટે કંટાળીને એચર શેડ એ હુકાન બંધ કરી અને જિમરદ્દીમાં લાકડાની લાટી કરી. ગલખાભાઈ તરફની કોઈ અકળ મમતાએ એચર શેડ ત્યાં પણ ગલખાભાઈને ભાગીદાર બનાવ્યા. થોડા સમય સુધી તેમણે લાકડાની લાટી ચલાવી પરંતુ તેમાં પણ તેમને સરિયામ નિષ્ઠળતા-જ મળી...શોષણના વિરોધી ગલખાભાઈ વેપારી ક્ષેત્રે સક્રણ ના થઈ શક્યા. વાણ્ણા તેમની ઉદારવૃત્તિને ગાંડપણ ગણુતા. લોકો તેમની હાંસી ઉડાવતા. કોઈ મશકરીમાં શેડ સગાળશા અને કર્ણની સાથે પણ તેમને સરખાવી હેતું. એચરભાઈએ તેમને લાટીમાંથી છૂટા કરી હીધા.

૮. એકશેર ઓછું

આખરે ગલખાભાઈ પોતાના ગામ નળાસર આવ્યા. નળાસરમાં તેમણે હુકાન કરી પરંતુ તેમાં પણ તેમણે નુકસાન જ કર્યું. હુકાન આપોઆપ બંધ થઈ ગઈ. એ જ વખતે નળાસરની બાળુમાં જ મળાદર ગામના મૂળચંદ શેડ ગલખાભાઈને પોતાના વેપારમાં ભાગીદાર બનાવ્યા. ગલખાભાઈ ઈસબગુલ, શાયડો અને અનીજું અનાજ ગામડામાં તોલવા જતા. ગરીબ એડૂતને લાંથી તોલમાં એક પણ દાણો વધુ ન આવે તેની એ કાળજી રાખતા. પરિણામે ૪૦ શેરને અફલે ૩૬ શેર જ અનાજ જિતરતું. મૂળચંદ શેડ આ પરોપકારી એડૂતથી કંટાળી ગયા અને તેમણે તેમનો ભાગ છોડી દીધો. છેવટે તેમણે પીલુચાર્મા બટાકાનો વેપાર કર્યો તેમાં પણ તેમને ખાધ ગઈ. બટાકાની એતીમાં પણ નિષ્ઠળતા મળી...એક વેપારી સાથે સદ્ગુરી રમવા જતાં હારી ગયા.

એતી અને વેપાર-ક્ષેત્રે નિષ્ઠળતા મજયા પછી તેમણે છાપીમાં ઈસબગુલની ઘંટીમાં એક મજૂર તરીકેનું કામ શરૂ કર્યું. ઈસબગુલની ઘંટીમાં ત્રણ ત્રણ મણુની ઓદીઓ તેઓ ઉડાવતા પરંતુ એમાં પણ કાંઈ ક્ષાયું નહીં. ફરી તેમને વેપારનો માહ-જાગ્યો. હવે તેઓએ બેંસો તરફ લક્ષ હોડાવ્યું. બેંસ પારખવામાં ગલખાભાઈ ઉસ્તાદ હતા. કોઈપણ બેંસને એકવાર જોઈને તેઓ તેની સાચી પરખ મેળવી લેતા.

૯. સુંબદ્ધ તરફ

બેંસાનો વેપાર કરતાં તેમનું લક્ષ સુંબદ્ધ તરફ ગયું. સુંબદ્ધમાં છાપીના કેટલાક સુમન ભાઈઓએ બેંસાનો કોઠો બનાવ્યો હતો. ગલખાભાઈએ પણ વિચાર્યું કે જે સુંબદ્ધમાં બેંસાનો કોઠો બનાવ્યો. સુંબદ્ધમાં હુધ વેચતા એ ગલખાભાઈમાં જ શું બનાસડેરીના શિલ્પી ગલખાભાઈનું સાચું સ્વરૂપ છુપાયું હશે? આજની બનાસડેરીની નાની પ્રતિકૃતિ ૧૯૪૦માં ગલખાભાઈએ સુંબદ્ધમાં સર્જ હતી....!

ખધા જ વેપારમાં નિષ્ટળ થયેલા ગલભાલાઈ બેંસોના અને દૂધના વેપારમાં પણ નિષ્ટળ તો નીવડ્યા જ, પરંતુ એ જ દૂધના વેપારે એમની જિંદગીમાં પરિવર્તન આણ્યું. બેંસોના કોડાને કારણે તેઓ મુંબદ્ધની જીવદ્યા મંડળીના સંપર્કમાં આવ્યા. બેંસોના કોડામાંથી એહું દૂધ આપતી બેંસોને કંતલભાને મોકલવામાં આવતી. આવી સેંકડો બેંસા દર વર્ષે કંતલભાનામાં વધેરાઈ જતી. જીવદ્યા મંડળી આવી બેંસોને બચાવી લેતી, પરંતુ એ દુર્ભણ બેંસોને મુંબદ્ધમાં કયાં રાખવી...?

૧૦. જીવદ્યા : બેંશાની સેવા

તેમણે જીવદ્યા મંડળીની સાથે નક્કી કરીને આવી બેંસોને ગમડે લઈ જવાની જવાબદારી સ્વીકારી સુંબદ્ધથી તેઓ છાપીમાં આવ્યા અને છાપીમાં જીવદ્યા મંડળીની સ્થાપના કરી સુંબદ્ધની જીવદ્યા મંડળી બેંસોને ટ્રેઇનમાં છાપી મોકલતી અને ગલભાલાઈ એ બેંસોની ડીલીવરી છાપી સ્ટેશનેથી મેળવીને બેંસોને છાપ્યી આસપાસનાં ગામડાંઓમાં મોકલી હેતા. એડૂતોને જીવદ્યા મંડળી તરફથી બેંસોની ચરાઈ પેટે પૈસા આપવમાં આવતા અને બેંસ ફરી પાછી સશક્ત થાય ત્યાં સુધીનો વહીવટ જીવદ્યા મંડળીને નામે ગલભાલાઈ કરતા. દર વર્ષે લગભગ આવી ૬૦૦ થી ૭૦૦ બેંસ છાપી સ્ટેશને જિતરતી હતી. ગલભાલાઈએ ત્રણ વર્ષ સુધી જીવદ્યા મંડળીમાં કામ કર્યું.

૧૧. એડૂતોના શોધણુંનો પ્રતિકાર

ઈ. સ. ૧૯૪૨ ના હિન્દ છોડો આંહોલને ભારતભરને મુનાજી મૂક્યું હતું. ગાંધીજીએ નિશ્ચિત કરી લીધું હતું કે આજાહી લઈને જ જ પવું...ત્યારે હન્દુ દેશી રાજ્યો તો પોતાની મર્સ્તીમાં જ મસ્ત હતાં. જોકે પાલનપુર રાજ્ય—આજાહીના ભાવિને સમજુ ચૂક્યું હતું, પરંતુ કોણ જાણે કેમ, પાલનપુર નવાએ જુરા અને રોકડિયા પાક ઉપર ટેકસ નાખ્યો. પાલનપુર પરગણાના એડૂતો અળબળી જઠયા...એડૂતોનો રોષ આકેશનું સ્વરૂપ પકડે તે પહેલાં ગલભાલાઈના નેતૃત્વ નીચે પાલનપુર વડગામના એડૂત આગેવાનો સેક્રાણું સુકામે એકડા થાયા. એ પ્રચંડ એડૂત સંમેલનના નેતા હતા ગલભાલાઈ. વિવિધ કામામાંથી આવતા એ એડૂત નેતા એઓએ નવાખ સાહેબના વિવિધ કરવેરાઓ ઉપર વિચારણા કરી...એ સમયે પાલનપુરમાં ખંડણી (જમીન મહેસૂલ સિવાયનો વધારાનો કર), મદ્દબેરો (સરકારી અમલદારો ગામમાં આવે તેની સરભરા માટેનું ફંડ), કોરડીયો બોર (નવાખના ઘાડાને ખવરાવવા માટે કોરડ-અનાજ જોઈએ. એ અનાજ નવાખ સાહેબને પહેંચાતું કરવું તે), હાથી કડણી (નવાખ સાહેબના હાથીઓ માટેની કડબરૂપેનો કર), મગબાઝણું (મામલતદાર અને અન્ય અધિકારી સાહેબો માટે જ્યારે તેઓ ગામમાં આવે ત્યારે તેમની રસોઈ માટે લાકડાં પહેંચાડવાની ક્રિયા) વગેરે વેરાઓ ચાલતા હતા...નવાખ સાહેબે ઉપરોક્ત વેરાઓના સુધારા માટે એક એડવાઈઝરી જોડુંની સ્થાપના કરી હતી. એડૂતોના પ્રતિનિધિ તરીકે ગલભાલાઈને એડવાઈઝરી જોડના એક સભ્ય બનાવવામાં આવ્યા. આમ જીવદ્યા મંડળીથી એડૂતોમાં જાણીતા બનેલા ગલભાલાઈ હવે એડૂત નેતા અન્યા. તેમની છાપ પ્રમાણિક વ્યક્તિ તરીકેની હતી. સાઢો, સીધો અને ઊચી બૌદ્ધિક કક્ષા ધરાવતો આ એડૂત બધાને પ્રિય થઈ પડ્યો હતો. એમનાં વિવિધ કાર્યો દરમિયાન એમને પોતાની એતી ઉપર લક્ષ આપ્યું ન હતું. એ કાર્ય એમનાં ધર્મપત્ની રાજુભાઈ કરતાં હતાં. જાણે હંપતીએ જીવનવ્યવહાર નક્કી જ કરી લીધો હતો કે ગલભાલાઈ હીન-હુભિયાં અને પીડિતોની આજીવન સેવા કરે અને રાજુભાઈ એતીનું કામકાજ સંભાળો !

જુરાનો ટેકસ માર્ક થયા પછી એડૂતોમાં નવો પ્રાણુસંચાર થયો. પાલનપુર રાજ્ય તરફથી લેવાતી લેવીના ઘઉંના ભાવો એડૂતોને પોસાતા ન હતા. ત્યારે એડૂતોના પ્રતિનિધિ તરીકે ગલભાલાઈ નવાખ સાહેબને મળ્યા અને તેમણે હિંમતભેર આ પ્રશ્નની રજૂઆત કરી. તેમની મધ્યરથીથી એડૂતોને પોષક લાવ નક્કી થયા.

૧૨. સહકારી પ્રવૃત્તિનો આરંભ

૧૯૪૭ની પંદરમી એગસ્ટની મધ્યરાતે શુલામીની શ્રીભવા તોડીને ભારત આજાદ બન્યો. ત્યારે ગલભાલાઈ એક સામાજિક નેતા તરીકે બરાબર જીપસી આવ્યા હતા. ૧૯૪૮ માં તેમણે ભારતીય રાષ્ટ્રીય કંગ્રેસમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે તેમનું ધ્યાન સર્વપ્રથમ સહકારી ક્ષેત્ર ઉપર જઈ પહેંચ્યું. સામાન્ય એડૂતને જો એટો કરવો

હશે તો સહકારી પ્રવૃત્તિ ક્રાંતિ જ એ કાર્ય થઈશકશે એવું તેઓ માનતા હતા. એ સમયે બનાસકાંડામાં સહકારી ક્ષેત્રે એક પણ મંડળી અસ્તિત્વ ધરાવતી ન હતી. આજાહીનાં પગરણ થયાં હતાં, પરંતુ પા પા પગલીએ ચાલતી એ આજાહીને સમજવા માટે બનાસકાંડા સમર્થ ન હતો. લ્યારે આજાહીનાં સોનેરી સ્વપ્નોને સાકાર કરવા ગલખાભાઈએ પ્રથમ સહકારી મંડળીની સ્થાપના માટે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. લ્યારે સહકારની સંકલપના સમજવા કોઈ તૈયાર ન હતું ત્યારે સહકારી મંડળીમાં સાથ કોણ આપે? ગામડાના ઐડુતો ગલખાભાઈની સહકારી મંડળીની વાત સાંભાળીને હસ્તી પડતા. વેપારીઓના અસહ્ય ઓજ નીચે કચડાતા ઐડુતો એ કલપના કરવા સમર્થ પણ ન હતા કે હસ રૂપિયાનો શેર લેવાથી તેમને ઓછા વ્યાને કોઈ પૈસા ધીરી હે. તેમણે ગામે ગામ ફરવાનું શરૂ કર્યું અને લોકોને સહકારી મંડળી વિષે સમજવવાનું શરૂ કર્યું. અનેક અવરોધી આવ્યા પરંતુ ગલખાભાઈએ મજ્જુમ નિર્ધાર કર્યો હતો કે સહકારી મંડળી સ્થાપવી જ. પોતે પ્રથમ સલ્ય બન્યા કેટલાક ઐડુતોને સમજવીને તેમણે શેર લેવડાવ્યા. તેમ છતાં ચલ્યો પૂરા ન થયા. તેઓ નસીબાસ ન થયા તેમણે કેટલાક વેપારીઓને પણ આમાં જેડી હીધા. આમ જેમ તેમ કરીને તેમણે જિલ્લાની પ્રથમ સહકારી મંડળીની સ્થાપના છાપીમાં કરી. (ઈ. સ, ૧૯૪૬). પરંતુ સહકારી ક્ષેત્રે ઐડુતોએ લીધેલું વલણ જેઇને ગલખાભાઈ અકળાઈ જાય. ઐડુતોને આ અજ્ઞાતની ગર્તામાંથી બહાર લાવવા હોય તો જિલ્લાવ્યાપી એક ઐડુત સંગઠન હોવું જેઇને તેવી અગ્રાહ બીજુંપે પડેલી માન્યતા હવે અંકુરિત થવા લાગી...

૧૩. ઐડુત - સંમેલન

ગલખાભાઈ પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજ અને સંત-આલજીને મળ્યા અને બનાસકાંડા જિલ્લા ઐડુત મંડળ સ્થાપવાનો પોતાનો વિચાર તેમણે તેમની પાસે રજૂ કર્યો. એ ઉદ્ઘાત ભાવનાને સાકાર કરવા બન્યે મહાનુભાવોએ તેમને આશીર્વાહ આપ્યા. તેના પરિણામ સ્વરૂપ ૧૯૪૧ માં પાલનપુર તાલુકાના સેદ્રાસણ ગામે પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજ અને પૂજ્ય સંતભાલજી મહારાજની હાજરીમાં ઐડુતોનું એક ભવ્ય સંમેલન ચોઝાયું. એ સંમેલનના પ્રમુખ પૂજ્ય મહાંત શ્રી ચંદ્રપુરીજ મહારાજ હતા. ગલખાભાઈનો ઐડુત મંડળનો વિચાર એ સંમેલનમાં નજીર સ્વરૂપે પરિણિત્યો. જિલ્લા ઐડુત મંગની સ્થાપના કરવામાં આવી અને તેના પ્રમુખ ગલખાભાઈ બન્યા...

૧૯૪૭ ની આજાહી બાદ દેશી રજવાડાઓનું વિલીનીકરણ થયું. પાલનપુર જેવાં મોટાં રજવાડાઓએ તો પોતાની સત્તા ભારત સંઘને સોંપી હીધી, પરંતુ એ રજવાડાઓના નાના નાના જગીરદારોનું શું? તેમનો પ્રશ્ન લગભગ ધુંધળો જ હતો...સરકારે નાના જગીરદારો માટે તાત્કાલિક કોઈ નિર્ણય લીધી ન હતો. પાલનપુર સ્ટેટ ના લગભગ એંતાલીસ જગીરદારોએ પોતાના કરવેશ ચાલુ જ રખવાનું નક્કી કર્યું હતું. પાલનપુર નવાખની નવાખી ગઈ. કરવેશ ગયા. આ જેઇને ગામડાના ઐડુતોએ પણ જગીરદારોને કરવેશ નહીં આપવાનું વલણ લીધું. જગીરદારો પણ જણે અનૂનમાં આવી ગયા હતા. એક માટું ધર્ષણ ડિઝું થઈ ગયું હતું. નાના જગીરદારો માટે કરવેશ વગર ચલાવવું આશક્ય હતું. એ નાજુક પેણ ગલખાભાઈ બન્યેના મધ્યસ્થી થઈને હોડી આવ્યા. તેમણે જગીરદારોની સુરક્ષેત્રીઓ સાંભળી અને સામાન્ય ઐડુતનો પણ વિચાર કર્યો. આખરે તેમણે એ એંતાલીસ ગમાના જગીરદારોને માટે ઉધેડું કાઢ્યું. એટંડે કે વર્ષ આખરે આખું ગામ સાથે મળીને આસુક રૂપિયા જગીરદારોને આપી હે. દરેક ગામ અને જગીરના પ્રમાણમાં પૈસા નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. જમીનની સરવે થયેલી ન હતી એટંડે ધર હીઠ વર્ષને અંતે આસુક રૂપિયા નક્કી કરવામાં આવ્યા. આ ઉદ્ઘાણુંમાં પણ ગલખાભાઈએ આર્થિક સ્થિતિ અને આવકની દિશાઓ હિસાબ ગણુંને રૂપિયા નક્કી કરી આપ્યા. આમ એક ધર્ષણને ગલખાભાઈની કુનેહથી નિવારાઈ શકાયું. ગલખાભાઈએ નક્કી કરેલું એ ઉધેડું લગભગ પાંચેક વર્ષ સુધી ચાલ્યું હતું. પણી સરકારે એ જગીરદારોને જ્યારે વળતર આપ્યું ત્યારે એ બંધ કરવામાં આવ્યું.

૧૪. ધારાસલામાં

૧૯૪૮ માં આજાદ ભારતમાં પ્રથમ રાષ્ટ્રવ્યાપી ચૂંટણીએ આવી. એ ચૂંટણીએમાં કોશેસ સંસ્થાએ ગલખાભાઈને જિમેદવાર તરીકે પસંદ કર્યો. દ્વિબાધી સુંખુર રાજ્યની ધારાસલામાં એ ચૂંટણીએમાં ગલખાભાઈ

ચૂંટાયા. ધારાસલા બંધ હોય ત્યારે એ ગામડાંમાં ફરતા, ઘેરૂતો અને ગરીબ પ્રજાજનોને મળતા, તેમની વાતો સાંભળતા.

આજે આઆઈનાં ત્રીસ વર્ષ પછી પણ બનાસકાંડા જિલ્લાથી પછાત છે, ત્યારે ૧૯૫૮માં જિલ્લાની શું સ્થિતિ હશે? બનાસકાંડામાં ફુલ્ઝાળ એ કુદરતી ઘટના છે. ગલખાલાધારે વિચાર્યું કે જ્યાં પાણી કૂવાઓમાં મળી આવે છે ત્યાં સિંચાઈ કારા ઘેરી કરવી. સિંચાઈ માટે કૂવા ઉપર એઈલ એન્જિન મૂક્યું હોય તો? કેટલાક કૂવા ઉપર કોશ કારા કે રેંટ કારા મર્યાદિત પ્રમાણમાં સિંચાઈ થતી. જે એન્જિન કૂવા ઉપર એસાડવામાં આવે તો ઘેરૂત વધુ પાક લઈ શકે અને વધુ સમૃદ્ધ બની શકે. પરંતુ ઘેરૂતો એન્જિન કેવી રીતે લાવી શકે? આખરે તેમણે નગાસર ટિભા ચૂડી ધરીગેશન સોસાયટીની સ્થાપના કરી અને પોતે તેના ચેરમેન બન્યા. લિફ્ટ ધરીગેશન ચોજના છેઠળ તેઓ મુંબઈથી ઈ. સ. ૧૯૫૮ માં સર્વોપ્રથમ એ રસ્ટન એન્જિન લાવ્યા. બનાસકાંડાના ઘેરૂત માટે આ એન્જિનનો અનુભવ પ્રથમ હતો. ઘેરૂતો આ ચોજનાથી પ્રભાવિત ગઈ ગયા. એ પછી તેમણે મળદર લિફ્ટ ધરીગેશન સોસાયટીની સ્થાપના કરી.

૧૫. વણુકર મંડળી

ગલખાલાધારે સર્વ જ્ઞાતિ સમાન હતી પરંતુ સમાજના સર્વથી ઉપેક્ષિત હરિજનોને તેઓ હિતથી ચાહતા, ૧૯૫૪-૫૫માં જ્યારે ગુજરાતમાં સૂતર પર નિયંત્રણ આવ્યું ત્યારે તેમણે હરિજનોના માટે વીવર્સ સહકારી મંડળી સ્થાપવાનું વિચાર્યું. તેમણે હરિજનોને એકઢા કર્યો ને વીવર્સ સહકારી મંડળીની સ્થાપના કરી. એક હરિજનલાધારે પ્રમુખ બનવવામાં આવ્યો અને પોતે એક સભ્ય તરીકે તેમાં જોડાયા.

હરિજનો પ્રત્યેની તેમની લાગણી અતિ તીવ્ર હતી. જ્યારે એ વાસણું રહેતા હતા ત્યારે પોતાની સાથે અલ્યાસ કરતા મિત્ર ઘેમદાસના પિતાનું અચાનક અવસાન થયું. ઘેમદાસના પિતા લાલદાસ હરિજનોના સમૃદ્ધાયના મહંત હતા. હરિજનોનાં લગભગ ૧૮૦ ગામોનો એક અલગ સમૃદ્ધાય છે. મહંત શુજરી જતાં બધા મહંતની ગાહીએ એકઢા મળે તેને લંડારો કહેવાય. ઘેમદાસે પિતાની પાછળ એકસો એંસી ગામોના હરિજનોને લેંગા કરીને માટો લંડારો કર્યો ત્યારે એ લંડારાના મુખ્ય વહીવટકર્તા હતા ગલખાલાધાર. ગલખાલાધારે તેમને સીંધું—સામાન ઉધાર આપવાની જવાબદારી ઉડાવી લીધી. એટલું જ નહીં, તેઓ એ લંડારાના મુખ્ય કાર્યાલાહક પણ બની ગયા. રસોઈ બનાવી બનાવીને તે હરિજનોને પીરસત્તા. પોતાના મિત્ર ઘેમદાસને મહંત તરીકે એસાડીને એમણે કર્તવ્ય અહા કર્યું.

૧૬. સંતખાલજી સાથે

ઈ. સ. ૧૯૫૫માં પૂજ્ય સંતખાલજી મહરાજ પાલનપુરમાં ચાર્ટર્ડ માસ ગાળવા માટે આવેલા. તે સમયે એક સામાજિક પ્રક્રિયા જોખો થયો. સુનિશ્ચી એ પ્રક્રિયાને ઉપવાસ પર જિતર્યા એ પ્રક્રિયાને ગંભીર વળાંક લીધો. ધારાસલામાં મુંબદી ઘેઠેલા ગલખાલાધારે પાલનપુરની ઘટનાનો જ્યાલ આવ્યો. તેઓએ તરત જ ધારાસલા છેડીને દોડી આવ્યા. તેમણે જોયું પ્રક્રિયા ઘણું ગંભીર હતો. તેમણે ધીરજ અને મઝકમતાથી બન્ને પણ્ણોને સમજાવ્યા. એટલું જ નહીં, આ પ્રક્રિયાનો માનલખ્યો ઉકેલ લાવી શક્યા. લારથી તેઓ સુનિશ્ચી સંતખાલજીના ગાઢ પરિયથમાં આવ્યા. સંતખાલજીને તેમના પ્રત્યે અપાર મમતા હતી. તેઓ સંતખાલજીના પ્રખર શિષ્ય બન્યા અને રાજકીય જીવનમાં પણ તેમની દોરવણી તેમને ગ્રાન્ટ થઈ.

૧૯૫૭ની બીજી ચૂંટણીમાં પણ કેંચ્યેસ સંસ્થાએ કરી ગલખાલાધારની પસંદગી કરી. ૧૯૫૭માં મહેસાણા જિલ્લામાં કેંચ્યેસના ગઢમાં માટું ગાબડું પડ્યું હતું. મહેસાણા જિલ્લામાં કેંચ્યેસને માત્ર એક જ બેઠક મળી હતી જ્યારે બનાસકાંડામાં કેંચ્યેસને બધી જ ધારાસલાની બેઠક મળી. એ વખતે બનાસકાંડામાં કેંચ્યેસના આ પ્રચંડ વિજયમાં મહત્વનો લાગ બજ્યો. હતો ગલખાલાધારના ઘેરૂત સંગઠને.

૧૭. ખેડુતાંત—પોતાને નહીં

ખેડુત સંગઠન ક્રારા તેચો ખેડુત અને સમજની સેવા કરતા જ હતા. તે સમયે સરકારે મની લેન્ડિંગ કાયદો પસાર કર્યો. ગામડાંના ખેડુતોનો તારણું વેપારી અંગેને ખંધી નિતિને અપનાવીને પૂર્ણ ભક્ષક અને શોખક બની ગયો હતો. એક વખત ખેડુત વેપારીની હુકાન પર ચઢે પછી આલુવન તે વેપારીનો દેવાદાર બની જય. ગામડે ગામડે આવા વેપારીએ હતા ને તેમની અલિભિત ગુલામીમાં સબડતા ખેડુતો પણ હતા. ગલબાલાઈ એ શોખણું ખેડુતોની પરિચિત તો હતા જ; પરંતુ તેચો કાયદેસર કાંઈ કરી શકે તેમન હતા. અજ્ઞાની ખેડુતોને તેચો સમજવતા; પણ જૂનું હેલું તો ભરવું જ પડે ને? મની લેન્ડિંગ કાયદો આવતાં જ તેચો ગામડામાં નીકળી પડ્યા. મની લેન્ડિંગ કાયદો લોકાને સમજવીને તેમણે ખેડુતોમાં એક મારી જગૃતિ લાવી હીધી. ખેડુતો હવે વેપારીનું હેલું ભરવાની સ્પષ્ટ ના પાડવા લાગ્યા ... અલખત, ગલબાલાઈ એક પ્રમાણિક વ્યક્તિ તરીકે જાહેરિતા હતા. જ્યારે તેમણે સદ્ગુરુ કર્યો ત્યારે તેમને લગભગ ૧૬૦૦ રૂ. નું નુકસાન થયેલું. સાથે ના વેપારીએ દેવાળું કાઢ્યું અને હેલું ભરવાની સ્પષ્ટ ના પાડી હીધી. ગલબાલાઈની પાસે પૈસા ન હતા. તેમના ભાગીદારોએ તેમને સમજવ્યા કે તમે પણ ટોપી ફેરવી હો. ગલબાલાઈએ સ્પષ્ટ ના પાડી. દેવાળું વેપારી કાઢે ખેડુતો દીકરો નહીં...! તેમની પ્રમાણિકતા તેમને ડંખતી હતી...આખરે ઘેરથી બધા હાગીના લઈને તેમણે વેચી નાખ્યા અને પાઈએ પાઈનું હેલું ચુક્તે કરી નાખ્યું. શું એ જ ગલબાલાઈ ખેડુતોને સમજવતા હતા કે કાયદા અનુસાર તમે હેલું નહીં ભરો તો ચાલશો !...

તેમણે ગામડે ગામડે ફરીને ખેડુતોના સાચા હિસાબ વેપારી પાસે કરાવ્યા. મૂળ રકમ આપવાનો તો તેમનો વિરોધ કર્યારેથ ન હતો તેચો તો માત્ર કર્મરતોડ વ્યાજનો વિરોધ કરતા હતા... તેચો જાતે સાથે રહીને વેપારીનું હેલું પતાવી આપવા લાગ્યા મની લેન્ડિંગ કાયદાએ કેટલાય વેપારીને નવડાવી નાખ્યા હશે, પરંતુ ગલબાલાઈએ બન્ને પક્ષે સમાધાનવૃત્તિ અપનાવી.

૧૮. ખેડુતોની ભારતયાત્રા

અજ્ઞાન ખેડુતો જે ઝૂવા જેવડા ગામમાં જ તેમનું જીવન વિતાવી હે છે, તેમને વિશાળ હુનિયા સાથે પરિચિત અને સંખ્યાંથી કરવા તેમણે અભણું અને અજ્ઞાન ખેડુતો માટે ભારતની યાત્રાનું આયોજન કર્યું. એ માટે તેમણે એક સ્પેશીઅલ ટેનની યોજના બનાવી અને લગભગ ૪૦૦ ઉપરાંત ખેડુતો સાથે ૧૬૫૮માં તેમના નેતૃત્વ નીચે પ્રથમ યાત્રા દેન ઓપરી, જે આખા ભારતમાં ધૂમી.

દ્રિભાષી સુંખરી રાજ્યના ટુકડા થયા. અલગ ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના થ્ર્ધુ ત્યારે ડીસામાં ભાવનળાંડા ખેડુત મંડળનું વિશાળ અધિવેશન ભરાયું. તેમાં તેમણે ખેડુતો માટે કેટલાંક સ્પષ્ટ સૂચનો કર્યો. તેમની કામ કરવાની રીત નિરાળી હતી. તેચો તળપદી ભાષા આલતા. પંહલી દશ્િએ કોઈનેય આ વ્યક્તિ અતિ સામાન્ય લાગે તેવા તે સાધા હતા.

હવે ગલબાલાઈ ગલબાલાઈ બન્યા. અવિકસિત અને પછાત બનાસકાંડાને પોતાની આંગળીએ વળગાડીને વિકાસની કૂચ તરફ તેમણે કદમ ઉઠાવ્યા. ત્યારે બનાસકાંડાએ તેમને કાકાના હુલામણું નામથી નવાજ્યા...

૧૯. અગિયાર સુવધારા

સેદ્રાણું સુકામે મહાદેવમાં સમસ્ત આંજણું પટેલની જ્ઞાતિ એકઠી થઈ હતી. ગલબાલાઈએ ત્યાં અગિયાર હરાવો મૂક્યા. એ હરાવ અનુસાર તેમણે મરણની પાછળ ખર્ચ બંધ કરવાનો સુધારો રજૂ કર્યો. તેમના પ્રયાસથી છાતી પીટવાનો રિવાજ બંધ થયો. કન્યા—કેળવણી પર ભાર મૂક્યો. પોતાની પુત્રીએ શિક્ષણ આપી એમણે અમલ આરંભ્યો.

આંજણું પટેલ જ્ઞાતિમાં વરણ્યાનાં કલેડાં એ રિવાજ આશ્ર્યજનક છે. એ રિવાજ અનુસાર પુરુષ હસ વર્ષનો હોય અને પત્ની વીસ વર્ષની પણ હોઈ શકે ! ગલબાલાઈએ આનો પ્રચંડ વિરોધ કર્યો. ઉમરની

असमानताचे अनेक प्रश्नो सर्वांता. एवो ज भीजे रिवाज ए होतो के खूब नानी उंभरे लग्न थई जता. खुद गलभालाईनां लग्न पण्य पांच वर्षांनी उंभरे थेलां. लग्न थाय, परंतु आणुं ना थाय त्यां सुधी कन्याने सासरे मोकलवामां ना आवे. लग्ननी उतावण करता आ पटेलो आणुं जवळी ना करे, ऐतीना कामां हीकरीनी महाद जेटली वधु लेवाय तेटली लई लेवी—ऐवुं मानतो आ वर्ग बडु माटी उंभरे आणुं करे. परिणामे अनेक समश्याचे सर्वांय. गलभालाईने आ रिवाजनो प्रयांड विशेष कर्या अने तेमनी ए वात पण्य स्वीकारवामां आवी.

आवां संभेदनो सिवाय पण्य तेच्यो वारंवार आवा इठ खालोमांथी समाजने सुकृत करवा प्रयत्न करता हुता. दाढ अने अदीशुना ए सभत विशेषी हुता. गामडे गामडे दाढ बंधु करववा तेमणे जेहांद जगावी.

१६६१मां तेमनी आगेवानी नीचे थीलु स्पेशियल ट्रेन नीकणी, जे समस्त भारतमां इरी.

भनासकांडामां जिल्हा ऐदूत मंडणनुं विशाळ अधिवेशन भरायुं तेतुं ऐतिहासिक महारव छे.

गलभालाई लोकल बोर्डना सल्य पण्य हुता. शुजरातमां लोकलबोर्डनुं विसर्जन थयुं अने प्रथम पंचायती राज्य अमलमां आवयुं त्यारे गलभालाईना शुरु पुन्य मुनिश्री संतभालज्जाए पंचायतोमां पक्षीय राजकारण न लाववानो तमाम पक्षाने अनुरोध कर्या. ते मुजब पंचायतमां पक्ष ना लाववानो तेमणे मळम निर्धार कर्या. परंतु कोंत्रेसे कमनसोब ठराव द्वारा पक्षीय चूंटणी लडवानुं नझी कर्यु अने तेथी कोंत्रेसर्थी हर रही गलभालाई ऐदूत उमेहवार तरीके वडगाम तालुका पंचायतना प्रमुख तरीके बिनहरीइ चूंटाया. तेमना अनेक प्रयासो छता पण्य पोतनी मातृसंस्था कोंत्रेसे ज्यारे जिल्हा पंचायतना उमेहवार तरीके शुजरात राज्यना मालु नायम भेणेसूल प्रधान स्व. श्री शांतिलाल शाहने इकिट आपी त्यारे गलभालाईने कोंत्रेसनो विशेष कर्या अने ए विशेष इंपे ऐदूत मंडणना प्रतिनिधि तरीके श्री चोपटलाल जेणीने जिल्हा प्रमुख तरीके चूंटणीमां सहकार आपी जिताइया.

१६६५मां गलभालाईनी आगेवानी नीचे ऐदूतोनी त्रीलु स्पेशियल ट्रेन भारत हर्षने गार्ह.

२०. जिल्हा पंचायतना प्रमुख

१६६८ मां भनासकांडा जिल्हा पंचायतना प्रमुखपद माटे ज्यारे गलभालाईनुं नाम विचारातुं हतुं त्यारे ए समयना पंचायत खाताना प्रधान श्री डाकेलाईने गलभालाईनो विशेष कर्या. तेमणे क्षेत्रां के आ गामडिया. जिल्हानो वडीवट कोवी रीते चवावी शक्तो? त्यारे तेमणे जवाब आपेलो के ज्यारे वडीवट करवा अशक्त लेण्ठी ते ज घटीचे तमारी चेम्परमां आवीने चलनासुं मूळी हृष्ण.

आ तणपही भाषा आलता ऐदूत आगेवानी फेलीविनो जवाब डाकेलाई न आपी शक्या. अने तेच्या जिल्हा पंचायतना प्रमुख तरीके बिनहरीइ चूंटाया.

तण चापडी भणेलो माणस...ज्यारे हुण्डाणना खपपरमां टणवणता भनासकांडा माटे मुंबईना धनिको पासे आहुलेक जगाववा पणेंची ज्यो त्यारे ज ऐनी खुद्दि भधाने आश्चर्यचकित करी हेती हुती. न छेदानो आडंबर, न नेतानी भाषा...न राजकीय वाणी के न अधिकारी जभाननो उपयोग...

जिल्हा पंचायतना प्रमुखपदे रद्या पछी पण्य तेमने पूरतो संतोष न हुतो. हवे राजकरणाची तेच्या कंटाणी गया हुता. जिल्हा प्रमुख तरीके आव्या पछी तेच्या वारंवार क्षेत्रात के बस, हवे आ पांच वर्ष पूरां थाय पछी राजकरण छाडीने उरीमां ज अंपत्ताववुं छे. उरीने सद्गुर भनाववी छे.

૨૧. બનાસ ડેરી

ગ્રનકીય કારોમાં ગલખાલાઈનું મહત્વનું પ્રદાન છે બનાસ ડેરી. ગલખાલાઈ પોતાના જીવનમાં ઘણા ધંધાએ કરી ચૂક્યા હતા. પરંતુ સુંબર્થમાં લેંસોના વેપારમાં જ તેમના જીવનનું પરિવર્તન—બીજ રહેલું હતું. ગલખાલાઈએ સુંબર્થમાં સ્થાપેલ બનાસ ડેરી ક્ષમર્નું પાટિયું હળુ સુધી જુલે છે. તેમની પ્રમાણિકતાએ હુકાનને પ્રસિદ્ધ બનાવી દીધી હતી, એ હુકાન વેચાયા પણી પણ એ નામથી ચાલુ રહી.

જ્યારે ડેરી ન હતી ત્યારે પણ આસપાસના 'એડુતોને દ્વારાનો વધુ ભાવ આવે તે માટે ગલખાલાઈએ મહેસાણા ડેરીનો સંપર્ક સાધ્યો હતો. અને વડગામ આનુભાળુના કેટલાક એડુતોને ત્યાંથી દ્વારા મહેસાણા ડેરીમાં મોકલવાનું કામકાજ શરૂ પણ થયું હતું. પરંતુ ગલખાલાઈના હૈયે આખા બનાસકાંડાનું હિત વસેલું હતું. તેમના અવિસ્ત પ્રયાસથી ૧૯૬૬માં બનાસકાંડા જિલ્લા સહેકારી દ્વારા ઉત્પાદક સંઘની સ્થાપના થઈ અને તેના પ્રમુખ તેચો બન્યા.

ગલખાલાઈએ હવે ડેરી માટે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. આખરે તેમના પ્રયાસથી ૧૯૭૦માં પાલનપુરની નજીક વિશાળ જગ્યાની પસંદગી થઈ અને તેમાં આજની બનાસ ડેરીની સ્થાપના થઈ.

પરંતુ એ આનંદ લાયો ટકે તે પહેલાં જ ગલખાલાઈ આ નથીર હેઠને છાડીને ચાલ્યા ગયા.

૨૨. અણખારી વિદ્યા

ગામડાના એક સુસ્થિત્વમાં ભાગ્યને પાલનપુર હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. તેમના મૃત્યુ પ્રસંગે તેમના કુટુંબીજનોને આશ્વાસન આપવા તેચો હોસ્પિટલમાં હોડી ગયા. ડોક્ટરની સાથે વાતચીત કરતાં તેમનો અવાજ જરૂર ભારે થયેલો લાગતો હતો. ડોક્ટરે સામેથી જ ગલખાલાઈને તપાસ્યા. સાધારણ તાવ અને શર્હી જેવું હેખાતું હતું. ડોક્ટરે ગલખાલાઈને એક ઇન્જેક્શન આપ્યું. પરંતુ એ ઇન્જેક્શનનું રીએક્શન આપ્યું અને બીજું કાંઈ થઈ શકે તે પહેલાં જ તેચો ત્યાં ફળી પડ્યા.

આખાય વિસ્તારના સુરણણી ગલખાકાડાના મૃત્યુના સામાચાર વાંચુવેંગે પાલણપુર શહેર અને આનુભાળુનાં ગામડાંમાં પ્રસરી ગયા. આ આધાતજનક સમાચાર માનવા ડોર્ધનું મન તૈયાર ન હતું. મુદ્દિને હકીકિત સ્વીકાર્ય ન હતી. હતા એ કંદોર વાસ્તવિકતા હતી.

થોડાક સમયમાં તો સિવિલ હોસ્પિટલના પ્રાંગણમાં અચ્યગજુય નેતાઓ, નોકરિયાતો, વેપારીઓ અને એડુતો જમા થઈ ગયા. ગલખાકાડાના પાર્થિવ હેઠને જિલ્લા પંચાયતના તેમના નિવાસસ્થાને લઈ જવાયો, જ્યાં નાના મોટા સહુએ સાથે રહી શ્રદ્ધાંજલિ આપી. દ્વારા એર્ધી કાઠીએ ફરાવાયો...સાંકે સમશાનયાત્રા તેમની જન્મભૂમિ નણાસર તરફ રવાના થઈ ત્યારે અદ્ભુત દરશ્યો. સર્જનાં, વિવિધ વય અને વર્ગનાં માણુસોએ પોતાના બીજ ડોર્ધ વતનીને આંસુલરી આંઝે આટલા આદરથી વિદ્યા આપી નહોતી.

જીવનની એ જ વાર્તા ચિરંજીવી છે. જ્યાં માણુસ આંખ બંધ કરે અને જિંદગી દંતકથા બની જાય. ગલખાકાડાની જિંદગી તો ઉત્તર શુજરાતની એક વિરલ સત્યઘટના છે. એમના પાર્થિવ હેઠે આપણી વર્ચેથી વિદ્યા દીધી, પરંતુ તેમનો આત્મા, તેમનું સ્વર્ણ બનાસ ડેરીને સાકાર જેતાં જરૂર સંતોષ લઈ શક્યો હોય. આ સંતોષની સીમાએ એક દિવસ છેવાડાના ગામડાંમાં રહેલી છેવાડાની વ્યક્તિ સુધી ચૂકી હોય. રોજ આમ્ય વિસ્તારનાં દ્વારા ભરેલાં વાહનો ડેરીમાં દાખલ થાય ત્યારે ગલખાકાડાની પ્રતિમા એમના સાકાર થયેલા સ્વર્ણની પડખે ગ્રહણ કરી લાસે છે અને નવી પેઢીને વધુ મોટું સ્વર્ણ સેવવાની પ્રેરણ આપે છે.

ચાર પ્રસંગ

1

ઈ. સ. ૧૯૫૦ ની સાલ હોય. ગલબાધિનો સાતેક વર્ષનો પુત્ર વાધજુ અચાનક રમતાં રમતાં આઠલા પરથી પડી ગયો અને તેનો હાથ લાંઘી ગયો. બાજુમાં મળદર ગામમાં દાઉદભાઈ નામના એક મુસલમાન ભાઈ હાથ ચડાવવાનું કામ કરતા હતા. ગલબાભાઈ વાધજુને ખલા ઉપર બેસાડીને મળદર દાઉદભાઈને ત્યાં પહોંચ્યા. દાઉદભાઈએ હાથ જોઈને સારવાર શરૂ કરી. તેમણે ગલબાભાઈને પાસેના ઘાંચીને ત્યાં જઈને એક આનાનું તેલ લઈ આવવાનું કહ્યું.

ગલબાભાઈ એક પળ અવાકુ થઈ ગયા. તેઓ જ્યારે ચૂપચાપ એઠા રહ્યા ત્યારે દાઉદભાઈએ બીજુવાર તે સુચના આપી. છતાં ગલબાભાઈ ના બઠયા. જિસ્સાં ખાલી હતાં. તેમણે ધીમેથી ભીસું ઝંકેસતા કહ્યું—“મારી પાસે એક આનો નથી.”

દાઉદભાઈ આપી સ્થિતિ સમજુ ગયા અને તેઓ જતે ઘરમાંથી વાટકી લઈ બાજુમાં રહેતા તરબોવન ઘાંચીને ત્યાંથી એક આનાનું તેલ લઈ આવ્યા અને વાધજુને હાથે તેલ ઘસીને હાથ ચડાવી હીધો.

2

ગલબાભાઈ રસ્તામાં જતા હોય અને જે છાણુનો પોઢોણો જુદો તો તરત જ એને બઠાવીને પોતાના પહેરણુના પોળામાં અથવા તો ટોપીમાં તેને લઈ લેતા અને નજીકના બાજુના એતરમાં ફેંકી આવતા. તેઓ કહેતા.

“મારી આટલા શ્રમથી પણ જે એક દાણો વધુ બિગશે તો એ મારી દેશની અને દેશબાંધવોની સેવા જ છે ને...? આ પોઢોણો નથી, બાજરી છે.

3

ગલબાભાઈએ એક સ્નેહી એક ભાઈને નોકરીએ રખાવવા માટે આવ્યા. તેમણે પેલા સ્નેહીને પૂછ્યું :
“આ ભાઈના પિતાજી શું કરે સ...?”
“એતી...”

“સાથી બીજે રાખે સે...?

“હા...” પેલા સ્નેહીએ જવાબ આપ્યો.

“આ ભાઈનેય તાં જોડવી હોને ? ગલબાધિએ ધીમેથી કહ્યું.

પેલા ભાઈ અવાકુ થઈ ગયા...ગલબાભાઈએ ધીમેથી કહ્યું—“જે ગરીબો અને પસાતોને નોકરીની જરૂર સે ઈને નોકરી આલવા હોને !

અને પેલા સ્નેહી ત્યાંથી ચાલતા થઈ ગયા.

4

ગલબાભાઈ પોતાનું વાસણુ જતે જ માંજતા. ધારાસલ્ય, તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ અને જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ બન્યા પછી પણ તેઓએ પોતાની આ આહત ચાલુ રાખી હતી. એમની આ નાત્રતા અને સાહગી જેઠને બધાને આશ્ર્ય થતું...

લેખક :- રધુવીર ચૌધરી
(ગલબાભાઈ સમૃતિ ચંથમાંથી)